

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Sylvie Stretti

Smrt blízkého člověka v kontextu spirituality

Vypracoval: doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Předkládaná disertační práce otevírá velmi citlivé a zároveň i aktuální téma, které spadá jak do oblasti teologie a pastorační práce, tak do oblasti sociálních věd a pomáhajících profesí. Jako taková je disertační práce do značné míry příkladem aplikovaného výzkumu. Autorka svou výzkumnou a badatelskou pozornost zaměřila na konkrétní proměny, kterými prochází spiritualita člověka, když se vyrovnává se ztrátou blízké osoby. Za tímto účelem reflektuje jak teologický diskurz, tak i diskurz sociálně-vědní, zejména psychologický, provádí vlastní operacionalizaci klíčových pojmů, explorační tématu a následně i hloubkový výzkum metodou tzv. narativního rozhovoru. Zjištěné poznatky pak aplikuje pro potřeby pomáhajících profesí, které integrují spiritualitu do procesu podpory a pomoci klienta.

Práce je rozdělena do tří částí a jedenácti kapitol. Jednotlivé části ovšem nejsou uvedeny v obsahu a závěr je číslován jako kapitola dvanáctá. Navzdory těmto dílčím formálním nedostatkům má disertační práce velmi dobře promyšlenou strukturu, která za sebou logicky klade jednotlivá dílčí témata při řešení zvolené problematiky. První kapitola je věnována problematice smrti a truchlení v teologii, druhá pojetí smrti, ztráty a truchlení v sociálních vědách. Autorka tak jednak vymezuje své téma, jednak vytváří nutné teoretické předpoklady pro svoje další zkoumání a analýzy. Vychází přitom především ze zahraniční literatury, ve které ovšem neopomíná ani časopisecké stati, a sleduje zároveň také literaturu českou. Ve třetí kapitole autorka navrhuje model posvátně sekulární smrti a truchlení, což je faktická operacionalizace jejího tématu. Má tak být také vytvořena báze pro další bádání i samotné výzkumné rozhovory a jejich analýzu. Následně se pak autorka v několika kapitolách (4.-6.) věnuje tématu spirituality. Jednak spiritualitu jako takovou operacionalizuje – a to interdisciplinárně z pohledu jak teologie, tak i sociálních věd, a dále se věnuje roli spirituality v situaci prožívané ztráty blízkého člověka, aby poté shrnula problém změny spirituality během truchlení. Podobně jako kapitola 3. je i kapitola 6. důležitým mezníkem práce, který jednotlivé kapitoly propojuje do koherentních celků a usnadňuje tak čtení práce. V kapitole sedmé pak autorka popisuje svůj výzkumný záměr, aby pak v následujících čtyřech kapitolách (8.-11.) provedla trojí analýzu rozhovorů, které vedla se třemi různými respondenty. Následuje již zmíněný závěr.

Celkově je práci třeba hodnotit jako zdařilou, zejména z hlediska její struktury a provedení výzkumného šetření. V rovině teoretického ukotvení můžeme ovšem narazit na problematická místa a předpoklady. Již v Úvodu diskutovaný vztah mezi systematickou a praktickou teologií vzbuzuje dojem, že je v předložené disertační práci praktická teologie chápána především jako aplikace teologie systematické. To by ovšem byla regrese ve vývoji teologického myšlení, které jde přesně opačným směrem, a ve kterém má praktická teologie úkol zkoumat znamení času – a to i za využití poznatků a metod sociálních a příp. i dalších věd. Samotná práce pak postupuje právě tímto způsobem, aplikaci systematické teologie v ní prakticky najít nemůžeme.

Principiálně autorka předložené disertační práce využívá sociálně-vědní terminologii, a to i v teologické kapitole (1). To je zcela jistě třeba ocenit, protože je tak teologický jazyk v obecném postmoderním diskurzu činěn srozumitelnějším. Na druhou stranu je toto užití sociálně-vědního jazyka v první kapitole až příliš extenzivní, když se zde hovoří o *modech chápání smrti v teologii*. Rozředuje se tím humanitně-vědní základ teologie, která se nesnaží popsat a vysvětlit nějaký jev pomocí toho, že k němu formuluje model, nýbrž usiluje o vysvětlení skutečnosti, kterou poznává jako pravdivou. V předložené disertační práci to v důsledku znamená, že jsou autorkou popsané modely posuzovány a hodnoceny podle toho, nakolik jsou v praxi pomáhajících profesí použitelné – což není teologii vlastní přístup. Jinak řečeno, nejsou posuzovány podle toho, zda a jak jsou pravdivé. Teprve na základě takového posouzení si může teologie dovolit analyzovat, nakolik je její poznání užité v praxi; a co to příp. znamená, když k použití není.

Zůstaneme-li ještě u první kapitoly (Smrt a truchlení z pohledu teologie), zdá se, že zde není zcela doceněn význam, jaký má v teologii smrt a vzkříšení Ježíše Krista pro pochopení smrti člověka a truchlení jeho blízkých. Autorka to vlastně sama přiznává dříve, než učiní menší odbočku k smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Jenže ani ne tak smrt, ale právě vzkříšení Ježíše Krista je nejvlastnějším jádrem křesťanské víry. Zcela bez něj tedy o smrti a truchlení člověka z pohledu teologie uvažovat nelze. Tím pak v první kapitole dochází i k tomu, že z ní prakticky vypadl klíčový teologický pojem osoby (řec. *persona*). Oba dva modely teologického porozumění smrti, které zde autorka diskutuje, tak nakonec pojem lidské osoby jako výslednice spojení duše a těla neřeší. Není tak v důsledku ani nastoleno téma smrti těla, nesmrtnosti duše a vzkříšení osoby, která jejich spojením vznikla. Pojem osoba se ovšem v disertaci vyskytuje jednak v anglických originálních termínech, jednak je zřejmě na začátku kapitoly překládán jako “člověčenství”, resp. tento pojem se zdá být významově antickému teologickému pojmu osoby blízký. Když pak autorka analyzuje svoje výzkumné rozhovory, dochází k tomu, že ukotvení v jasném rámci spirituality (respondentka Marie, praktikující katolička), může podpořit zvládnutí situace ztráty. Je prakticky vyloučeno, aby v tomto případě nehrálo významnou roli právě téma smrti a vzkříšení Ježíše Krista, resp. jeho internalizace respondentkou do její vlastní spirituality.

Kapitola druhá pak má být představením pojetí smrti, ztráty a truchlení v sociálních vědách. Bohužel zde nadpis trochu předběhl přiřazený obsah. Kapitola se spíše věnuje smrti, ztrátě a truchlení tak, jak je obvykle vnímají pomáhající profese. Zřejmě by šlo říci, že jde o určité psychologicko-psychiatrické paradigma, které se soustředí na prožívání smrti a ztráty druhého člověka a truchlení u klientů sociálních pracovníků, psychologů a psychoterapeutů, atp. Věcně tedy kapitola není špatná, neodpovídá však nadpisu. Nahrazení sociálních věd v nadpisu např. psychologií by tedy kapitole snadno pomohlo. Zároveň je ovšem dodat, že právě představení pohledu sociálních věd mohlo být pro práci velmi obohacující. Téma smrti jako přetržení sociálních vazeb a interakcí, které známe už z filosofie, mohlo být uchopeno prizmatem postmoderní sociální vědy a rozpracováno nejen v psychologickém, ale také např. sociologickém diskurzu. Kapitola se tak momentálně soustředí vlastně jen na vazby a interakce mezi pozůstalými navzájem a s pomáhajícími profesemi. Pohled sociálních věd je tak nutně redukován.

V kapitole třetí má být navržen již zmíněný model posvátně-sekulární smrti a truchlení. Záměrem autorky je propojení teologického a sociálně-vědního diskurzu pro potřeby práce. Jeho těžiště pak spočívá ve čtverém napětí. Pomineme-li smysl závorek při samotném popisu jednotlivých napětí na s. 53, pak vlastně podle autory tento model spočívá jen v onom čtverém napětí. Z jejich rozboru kapitola sestává, i když úvod k ní slibuje možná poněkud komplexnější přístup, jehož budou napětí součástí. Jednotlivé faktory, jak autorka napětí označuje, jsou legitimně formulované na základě předchozích dvou kapitol, které dobře provazují. Vzhledem k charakteru práce by však jejich

formulaci mělo předcházet nějaké teoretické uchopení vztahu teologie a sociálních věd, jak ho známe např. z tzv. veřejné teologie nebo teologie empirické, (kterou autorka v práci zmiňuje), z katolické teorie charity nebo evangelické diakoniky, atp. Plausibilní zachycení diskurzu, byť stručné, a jasná opce pro určitý přístup nebo zdůvodnění vlastního přístupu jako alternativy ke stávajícím dříve popsaným by jistě pomohlo nejen třetí kapitole.

Byla by tak vytvořena zejména fundovaná báze pro následující čtvrtou kapitolu, která operacionalizuje spiritualitu. Autorka zde začíná biblickými pojmy, které tvoří základ dnešního pojmu spirituality, a pokračuje přes její porozumění v teologii až k jejímu sociálně vědnímu porozumění. Pokud by byla v předchozí kapitole formulována jasná opce pro vztah teologie a sociálních věd, byla by dobře aplikovatelná právě ve čtvrté kapitole. Zde ve vymezení spirituality pro potřeby práce (s. 72-73) chybí vztah spirituality a náboženství, zmíněny jsou jen církve.

Celkově jsou ovšem tyto nedostatky bohatě vyrovnány jednak druhem a objemem zdrojů, o které se autorka opírá, jednak strukturou práce, kterou autorka zvolila, a v neposlední řadě i provedeným výzkumným šetřením, které je velmi zdařilé a zajímavě provedené. Pochopitelně i zde by šlo otevřít některá témata, která by však neměla mít charakter připomínek, nýbrž podnětů pro diskusi. Např., zda v rozhovoru s Hanou a v příslušné analýze nemělo být více zohledněno, co sebevraždě jejího manžela předcházelo – respondentka v jedné citaci naráží na manžellovy psychické problémy spojené s užíváním návykových látek a svou reakci na ně. Pro zvládnutí ztráty a truchlení to může být důležitý faktor. Také tomu tak ovšem být nemusí. V každém případě by si to zasloužilo objasnění. Podobně je možné otevřít diskusi o tom, zda byli vhodně zvoleni respondenti pro další dva rozhovory, když jde o manželský pár, který zažil ztrátu dítěte. Možná by pro práci bylo vhodné, zohlednit ještě jeden další druh ztráty, např. sourozence, nebo jednoho z rodičů v období mladé dospělosti.

V každém případě je možné tyto i předchozí připomínky reflektovat v rámci rozpravy při obhajobě.

Předloženou disertační práci proto **doporučuji k obhajobě.**

V Českých Budějovicích, 18. srpna 2021

doc. Michal Opatrný, Dr. theol.